

Bengi László: *Az irodalom színterei. Irodalom és sajtó összefüggésszere a 20. század első évtizedeiben*

Budapest, Ráció Kiadó, 2016 (Ráció–Tudomány, 24), 207 l.

A Ráció Kiadó 2004-ben indult sorozatában a mai napig számos fontos, a hazai irodalom- és kultúratudományi kutatásokat jelentősen elősegítő, ezek részeredményeiről beszámoló monográfia és tanulmánykötet jelent meg. A sorozat egyes köteteinek címlapján minden esetben egy-egy jellemző műalkotás található, jelen esetben Francis Luis Mora uruguayi születésű amerikai festő *Reggeli hírek* című 1912-es festménye, amelyen újságolvasó emberek szerepelnek. Egyikük, a kép jobb oldalán elhelyezkedő férfi a New York Times példányába mélyed bele. A festő egy két évvel későbbi képén is feldolgozta a témát. A későbbi vásznon a New York Timest olvasó férfi helyét egy esti lapot olvasó nő váltja föl, a résztvevők közül pedig senki sem bámul ki az ablakon, mint a korábbi képén, hiszen egy sötétedés utáni pillanatot szemlélhetünk. Az esti metrót (a kép címe *Subway riders*) vagy maga elé bámul, vagy beletemetkezik a kezében lévő lapba – a kép egyetlen, tanácstalannak tűnő alakja, a középen ülő nő a befogadóra sandít ki.

A képek elkészítéséhez a korabeli Magyarország egyik földalatti vasúti kocsijában is fel lehetett volna állítani a képzeletbeli festőállványt. A századfordulós sajtó (még) fénykorát élte, több ezer lap jelent meg az országban, amelyeket – a sajtó lévén az egyetlen elterjedt és könnyen hozzáférhető hírközlő-szórakoztató médium – rengetegen olvastak. Mivel Bengi László leggyakoribb hivatkozási pontja, ezzel a kötet bázisszerzője Kosztolányi Dezső, akit Szajbély Mihály egyik korai Cholnoky Viktor-tanulmányának címét¹ követve az újság(ot)író (író) prototípusának is nevezhetünk, érdemes egy rövid kitekintés erejéig felidézni Kosztolányi publikálási praxisa, illetve az 1912-es év (részleges) összefüggéseit, főleg, hogy az *Az irodalom színterei* című kötet az alább bemutatott adatok feldolgozásához szolgált értelmezési kereteket.

Az 1912-es évben legalább 14 vidéki lapban biztosan lehetett olvasni Kosztolányi-szöveget. Egész pontosan hat tárcanovellát, illetve egy esetben az egyik szöveg címváltozatát. Három szöveg az 1908-as *Boszorkányos esték*ben, ugyancsak három szöveg pedig az 1911-es *Bolondok*ban már korábban megjelent, azaz újraközlésekről van szó (leszámítva az *Egy régi, régi tárca* címváltozatát, a Békésmegyei Közlönyben

¹ SZAJBÉLY Mihály, *Ch(olnok)y (Viktor), az újság(ot) író (író) = Uő, Álmodók: Irodalomtörténeti tanulmányok*, Bp., Magvető, 1997, 122–140.

felbukkanó *Az öreg*). Feltételezhető, hogy a visszaemlékezések szerint a szövegek megjelenéseit gondosan figyelemmel követő Kosztolányi egy központi elosztóhálózat, a Bengi által is említett (82–83) *Általános Tudósító* vagy a *Munkatárs* útján közvetítette ezen szövegeit a hetilapokhoz, legalábbis ezt bizonyítják a megjelenési időpontok (a szövegek nagy része ugyanazon a héten élesedett, például a *Mese a tengerről és a szegény emberről* április 14-e és 21-e között kilenc lapban jelent meg). Noha az elbeszéléseket már korábban el lehetett olvasni, a kötetek, illetve az egyes időszak kiadványok kinyomtatott és eladott példányszámai közötti jelentős különbségből adódóan egyáltalán nem vált Kosztolányi kárára a szövegeknek egy „másfajta” nyilvánosság felé történő kiterjesztése.

„Az újraolvasás és újraközlés szervezőelvei mentén megközelített irodalmi nyilvánosság [...] azért bizonyulhat rugalmas értelmező keretnek, mert az olvasói gyakorlatok vizsgálatát helyezi előtérbe, s a befogadói hozzáállás felől tekint a nyilvános gondolkodás szerkezetére” (101). Bengi László már korábban, könyve elején leszögezi, hogy mikrofilológiai vizsgálatai időlegesen szemet hunynak a szoros szövegértelmezői gyakorlat fölött, anélkül azonban, hogy teljességgel elkerülnék azt, és tágabb perspektívát használnak, hogy az újságírói gyakorlat kontextusára koncentrálhassanak. Szoros figyelem irányul tehát a sajtóban komoly teret nyert tömegirodalomban való elkerülhetetlen szerepvállalásra, illetve az ezzel járó tömegtermelés vagy sorozatgyártás intézményes kereteire. Az esettanulmányok az időszak kiadványok és azok rovatai, illetve az azokban névtelenül megjelenő (de más lapokban szerzői névvel ellátott) szövegek viszonyait próbálják precízen körbejárni.

Bengi nem kérdez rá provokatívan a prominens, „egyedülálló jelképnek” (91) tekintett *Nyugat* központi („kánonalkotó”) szerepére sem, igaz, az elemzések olyan, az irodalomtörténeti diskurzusokban jóval jelentéktelenebb médiumokra terelik a hangsúlyt, mint a Pesti Hírlap vagy a Bácsmezei Napló, miközben a kötet – elkerülhetetlenül – párbeszédbe lép az ezredfordulós „Kosztolányi-botrányt” kiobbantó *Pardon*-rovattal kapcsolatos polémiaival is. A *Nyugat* a szerző szerint a „kánonalkotó szándék” és az újraolvasásként felfogott befogadás kettőssége (99) miatt mindenképpen kiemelhető a korabeli laptermésből, igaz, a legálisan vagy illegálisan újraközölt szövegek miatt – némi túlzással – a vidéki vagy határon túli magyar sajtó is ellátott hasonló komplex funkciókat. Az *irodalom színterei* című kötet kánonbontó aspektusai nem elsősorban az eddig háttérbe húzódó (háttérben való részvétellel ítéltetett) időszak kiadványokkal kapcsolatos újfajta bánásmódban, hanem a Kosztolányi-korpusz fő erővonaihoz mérten recesszív rovattevékenység demonstrálásában érhetők tetten. A kötet mellékleteiben a *Tere-ferék*, illetve a *Színházi kistükör* darabjainak megjelenési sora olvasható, bizonyítva ezzel egyébként azt is, mennyire integratív része egy 21. századi filológiai kutatásnak a megannyi érdekességet hordozó, számsorokból álló adathalmaz. (Hasonlóan egyébként a Jókai-szakirodalom legutóbbi komoly eredményéhez, Hansági Ágnes *Tárca – regény – nyilvánosság* című kötetéhez, amelyben

az értelmező-elemző fejezeteket számtalan esetben grafikonok egészítik ki, a mellékletben pedig a Pesti Napló ötvenéves tárcaregény-termését listázó táblázat található.)²

A könyv fejezeteiben, leszámítva talán a Habermas és Bourdieu munkásságának egyes tételeit kiaknázó, ezekkel néhol vitába bonyolódó, a nyilvánosság kérdéskörével foglalkozó nyitórészt, gyakori fókuszváltásokkal szembesülhet az olvasó, miközben nagy felbontású, hosszú záridővel elkészített szerzői fotográfiák kerülnek be az albumba. Kosztolányi szerzői-publikálási gyakorlatán keresztül századfordulós írói-újságírói stratégiák kerülnek terítékre, de a végeredmény legalább ugyanannyit mond el a sajtópiac állapotáról és működési mechanizmusáról, valamint az olvasói nyilvánosság „felkészültségéről” is. Ezzel együtt végérvényesen leszámolhatunk azokkal a megközelítési módokkal, amelyek bináris struktúrák segítségével próbálták rendszerezni és értelmezni a korabeli állapotokat, már ami sajtó és irodalom szoros összefonódását illeti. Bengi betekintést enged a kusza hálózatos struktúrákba, és ehhez jól hasznosítja a kiválasztott biográfiai dokumentumokat is. Ezek után tényleg sürgős vizsgálatra szorulnak az eredetiség, az utánközlés és a plágium terminusai (is), hiszen az adott időszaki kiadvány helykitöltési kényszere, illetve ezzel összefüggésben a vélt vagy valós olvasói óhajok kielégítése érdekében a szerkesztők az üres lap teleírása során szükségképpen megfélekedtek az applikált vagy reaktívált szöveg hitelességi státusáról, sok esetben pedig esztétikai értékétől is. Utóbbit támasztják alá a szövegeket ért indokolatlan (a tördelés tekintetében persze jogos és indokolt) javítások, amelyek a szöveg társszerzőjévé emelhetik a névtelenségbe burkolódzó szerkesztőt, tördelőt vagy szedőt is. Ebből a sokáig elhallgatott vagy legalábbis nem reflektált munkamegosztásból (azaz a szöveg olvashatóvá tételét megszabó összetett intézményrendszer tényéből) fakad a névtelen könyvkritikák hulláma is, nevezetesen az az írásaktus, amely abszolút célorientált volta miatt átugorhatja a szövegolvasás kötelező aktusát, és a reklámmal majdnem egy szintre kerülve a piaci törvények és a kapcsolati hálók kontúrjait teszi láthatóvá.

A Bengi által feltérképezett összefüggésrendszer és ennek tanulságos, a kötetben praktikus okokból számos esetben csak felvillantott csomópontjai közül kiemelhetők az újságírással, a lázas szerkesztőségi munkával befutható karrierre összpontosító megjegyzések. Ezek nyomán lel irodalomtörténeti távlatokra a kötet, nevezetesen érinti a romantika és a modernség közötti összetett viszonyt. Ez a viszony azért is érdekes, mert a képzeletbeli választóvonal, a századforduló egyes alakjainak vagy csoportosulásainak „akciótervei” többnyire politikai nyomatékok nyertek, és egy évszázadnak kellett elteltéig ahhoz, hogy a kutatás rátaláljon azokra a módszerekre, amelyek segítségével az eseményszerűség „eseménye” a könnyen szélsőségekig futtatható ideológiakritika és újfilológia ideálisnak mondható egyensúlyában képes új színében tündökölni. Egy Bíró Lajos-idézetben (77) a szerkesztőségi romantika (az írók szerkesztőségi szerepvállalásának) devalválódásáról, helyesebben eltűnéséről olvashatunk.

² HANSÁGI Ágnes, *Tárca – regény – nyilvánosság: Jókai Mór és a magyar tárcaregény kezdetei*, Bp., Ráció, 2014 (Ráció–Tudomány, 19).

A kijelentés előfeltétele az a zsigeri tapasztalat, amely a sorozatgyártásra berendezkedett újságíró mindennapos nyűgeit, a szükséges napi penzum kipréselésével járó bonyodalmakat foglalja magában, amelyek valóban messze állnak azoktól a napi rutinoktól, amelyeket a Romantikus Íróember preferenciáiként szokás kezelni. Igaz, a sajtórendszer sikeresen azt az illúziót táplálta a szerzőkben, hogy a felvevőpiac szinte határtalan, írásaikra pedig a belső (lapok) és külső (olvasók) fogyasztás oldalán is tömegek várakoznak. Az időszaki kiadványok ugrásszerű megnövekedésével (1881: 334 magyar nyelvű lap, 1896: 747, 1913: 1498 lap – 53. oldal) folyamatosan nőtt a kereslet az írni tudó (és a szépirodalmi szöveget határidőre leszállító) író-költő iránt, az ádáz konkurenciaharcban pedig minden lap olvasmányos, a potenciális előfizetők számát szaporító szövegeket akart letenni olvasójuk elé. Bármennyire is erős a könyv hatalma, a folyóirat-irodalomban való jelenlétén áll vagy bukik a századfordulós író karrierje.

„Kosztolányi nem egyszerűen az írói hírnévből és szándékból fakadó eszméket viszi át az újságírás eltérő világára, hanem a sajtó névtelen nyilvánosságának mintája alapján értelmezi újra az irodalmi szöveg státuszát és jellegzetességeit” (170) – a kötet zárlatában olvasható sommás kijelentés mögött helyet kapó értelmezések csak néhány kiemelt aspektusra koncentrálnak, de ezek éppen elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy feltáruljon a hasonló vizsgálatokban lappangó potenciál. Bengi László nagy anyagot mozgató olvasataiban nincsenek ugrások, a szerzői argumentáció kevés előismeretet igényel az olvasótól, a fejezetek logikus sort alkotnak, a mellékletek pedig megteremtik a lehetőségét annak, hogy a hatalmas szövegtörzset az olvasó személyesen is megismerhesse. Könnyű belefeledkezni *Az irodalom színtereibe*, éppen ezért különösen sajnálatos, hogy egy ponton ennek a történetnek is véget kell érnie. A kötet a sorozat többi darabjához képest csekélyebb terjedelmű, de inspiratív jellegéből, az érintett témák magas számából adódóan olyan érzése lehet az olvasónak, mintha az utolsó oldallal egy vaskos monográfia végére ért volna.

A kötet szempontrendszerét látványosan tanúskodik az összevont sajtótörténeti és irodalomtörténeti kutatások által kiaknázható eredményekről. Különösen igaz ez a hasonló vizsgálatokhoz elengedhetetlen, könnyen hozzáférhető, a nagy információforrásban komplex keresési szempontokat lehetővé tevő archívumok gyatra állapotának ismeretében. Noha éppen Kosztolányi kapcsán rengeteg eredeti anyagra lelhetünk egy-két kattintást követően, a Pesti Hírlap teljes archívuma előfizetés útján (bizonyos oktatási-kutatási intézményekben ingyen) hozzáférhető, ezzel szemben a Bács megyei Napló számainak elolvasgatásához egyelőre könyvtárak hírlapolvasóiba, mikrofilmolvasóiba kell elzarándokolnunk. Amíg ezzel kapcsolatosan nem történik gyökeres változás, addig maradnak a Bengi Lászlóéhoz hasonló tanulmányok és gyűjteményes kötetek, amelyek egy páratlan szövegtermés gazdag, jól használható dokumentációiként, a legújabb módszerekkel elkészített térképeiként hasznosíthatók.

Wirágh András